

Feixisme: l'escandalosa banalització d'un concepte històric

VISTA PRÈVIA

La historiografia i la Ciència Política encara debaten quina definició de feixisme és capaç d'englobar les característiques generals i les particularitats específiques que adopta a cada país durant el període d'entreguerres un projecte polític que s'erigí com a alternativa al fracàs de les democràcies liberals i a la por a la revolució socialista. Un debat acadèmic que contrasta amb l'ús indiscriminat que es fa del terme en l'actual arena política, el qual a part d'atacar —ni que sigui infundadament— el contrari, contribueix a trivialitzar una ideologia responsable dels principals crims contra la humanitat perpetrats al segle XX.

El 1968, en la introducció del volum col·lectiu *European fascism*,¹ l'historiador britànic Stuart Joseph Woolf (1936) escrivia: «Tal vegada la paraula feixisme hauria de ser retirada, almenys temporalment, del nostre vocabulari polític, puix que, igual com altres paraules altisonants —democràcia, reaccionari, radical, anarquia— ha estat tan mal utilitzada que ha perdut el seu significat original; o, almenys, se l'ha recarregada tant amb noves i àmplies connotacions que, en el seu sentit històric més pur, gairebé sembla requerir unes cometes com a disculpa». Woolf sostenia això mentre unes pàgines més endavant del mateix llibre el seu col·lega Hugh Redwald Trevor-Roper (1914-2003) deplorava que «feixisme» hagués esdevingut «simplement un terme d'insult mancat de significació». Cap dels dos distingits historiadors no es podia imaginar fins on arribarien les coses, quatre o cinc dècades més endavant.

D'una banda, hi ha jugat la ignorància històrica, la incapacitat o el desinterès de molts periodistes, comentaristes i polítics per conceptualitzar correctament el feixisme genuí, aquell sistema ideològic, organitzatiu, cultural, econòmic i social que va néixer a la Piazza San Sepolcro de Milà el 23 de març de 1919 —lloc i data de fundació dels Fasci Italiani di Combattimento— i que va morir sota les ruïnes fumejants de Berlín a principis de maig del 1945, amb un parell de seqüeles a la península ibèrica fins al 1974/75.

A aquesta visió trivial, superficial, frívola d'allò que va ser el feixisme a l'Europa d'entreguerres s'hi

1 WOOLF, *European fascism*.

Joan B. Culla
Professor del departament d'Història Moderna i Contemporània de la UAB
joan.culla@uab.cat

Professor del departament d'Història Moderna i Contemporània de la UAB
joan.culla@uab.cat

» A la visió trivial, superficial, frívola d'allò que va ser el feixisme s'hi ha afegit una pulsó sensacionalista que creu que si hom vol atraure l'atenció cal fer servir l'etiqueta de «feixista»

ha afegit una pulsó sensacionalista que creu que, si hom qualifica un discurs, un partit, un lideratge, una actitud, de dretans, conservadors, autoritaris, reaccionaris, àdhuc de xenòfobs, això no impressionarà gaire ningú. Que, si hom vol atraure de veritat l'atenció del públic i causar-li un cert impacte, cal fer servir l'etiqueta de «feixista», ni que sigui hiperbòlicament, fins i tot molt hiperbòlicament.

El resultat de tot plegat ha estat una imparabile banalització del concepte. En els dies de Benito Mussolini (1883-1945) i Adolf Hitler (1889-1945), el feixisme es caracteritzava bàsicament per la voluntat de construir estats totalitaris, per l'antiparlamentarisme i el *Führerprinzip*,² per l'antibolxevisme, pel nacionalisme expansionista, per l'anhel d'autarquia econòmica, pel funcionament de partits-milícia... A l'Europa d'avui, són poques les forces polítiques rellevants que s'ajusten mínimament a aquestes característiques: Khrisí Avgí a Grècia [Alba Daurada], Jobbik Magyarorszáégért Mozalom a Hongria [Moviment per a una Hongria Millor], Nationalen Săyuz Ataka a Bulgària [Unió Nacional Atac], Partidul România Mare a Romania [Partit de la Gran Romania],

i potser en alguna mesura el Front National francès...

Tanmateix, cròniques, anàlisis i denúncies van plenes de senyals d'alarma sobre la pretesa proliferació de partits i de votants d'extrema dreta en estats de solidíssima tradició democràtica, com ara els Països Baixos, Dinamarca, Noruega, Suècia o Finlàndia. I és que, per afany de truculència o per manca de rigor, hom confon sistemàticament euroescepticisme amb extrema dreta, populisme amb feixisme, nacionalisme amb ultranacionalisme; hom fa l'equivalència entre rebuig del burca i islamofòbia o racisme, etcètera. Però res no fa pensar que el Fremskrittspartiet noruec [Partit del Progrés] —ara mateix al govern d'Oslo—, ni el Partij voor Vrijheid [Partit per la Llibertat] de l'holandès Geert Wilders (1963), ni el finlandès Perussuomalaiset [Veritables Finlandesos] es plantegin enderrocar els sistemes parlamentaris dels seus respectius països, ni omplir-ne els carrers de milícies uniformades, ni promoure cap guerra irredemptista.

Espanya: el feixisme impune

En aquest context continental, el cas espanyol té una especificitat particularment escandalosa. Espanya és l'únic estat europeu on una dictadura de ma-

² Terme alemany que s'utilitza per referir-se al principi de supremacia del cap, l'obediència absoluta al líder.

A l'Europa d'avui són poques les forces polítiques rellevants que s'ajusten mínimament a les característiques del feixisme del període d'entreguerres

triu feixista llarga, de quasi quatre dècades, no va ser ni enderrocada des de dins ni esclafada per una acció militar exterior. És a dir, que les idees, les institucions i les persones modelades per aquella dictadura es van metamorfosejar —a través de la denominada «transició»— per adaptar-se a un nou marc democràtic, sense que es produís cap procés de depuració, de desfeixistització ni d'exigència de responsabilitats individuals o col·lectives. Una fraudulenta amnistia va posar en el mateix nivell feixistes i antifeixistes, repressors i resistents, i amb l'excusa d'exonerar els segons va garantir la immunitat i la impunitat dels primers.

Així, doncs, el feixisme espanyol, el franquisme, no ha estat mai objecte ni d'una condemna penal ni d'una condemna social i moral massiva com les que sí que van rebre el nazisme alemany, el feixisme italià o el salazarisme portuguès. Existeix a Alemanya una Adolf-Hitler-Stiftung que propagui les bondats del Tercer Reich i del seu Führer? Existeix una Fondazione Benito Mussolini que recordi als italians les grans obres públiques executades sota el Duce? Hi ha una Fondation Philippe Pétain per a difondre les excel·lències del règim de Vichy? O una Fundação António de Oliveira Salazar que aprofiti l'actual crisi portuguesa per a reivindicar l'Estado Novo?

Naturalment, cap d'aquestes entitats no existeix, perquè ho impedeixen les lleis i també la decència política dels països respectius. En canvi la Fundació Nacional Francisco Franco no només existeix, sinó que custodia encara els 30.000 documents originals de l'arxiu del dictador, documents que, en qualsevol altre país europeu, serien de titularitat pública; i, amb aquest pretext, ha rebut al llarg de les últimes dècades generoses subvencions per part de l'erari públic. La Fundació té com a presidenta Carmen Franco Polo (1926), a la que l'actual cap de l'Estat, en la primera setmana del seu regnat, concedí el títol hereditari de duquesa de Franco amb Grandesa d'Espanya, s'ignora per a agrair-li quins serveis. I compta entre els seus patrons, per exemple, amb José Utrera Molina (1926), sogre de l'actual ministre de Justícia. I, malgrat negar que «su actividad u objetivos sean de adscripción política o partidista», cultiva amb tota impunitat l'apologia del feixisme.

A Espanya, doncs, el feixisme autòcton gaudeix d'una posició de privilegi. Mentre a Alemanya la bandera nazi està prohibida, i la seva exhibició és objecte de càstig penal, la presència de la bandera franquista és habitual —i perfectament impune— en els actes de l'extrema dreta espanyola, i fins i tot en el despatx d'algun alcalde del Partit Popular. I, en cerimònies oficials

dins de recintes oficials, hom ret homenatge a la División Azul, la unitat militar de voluntaris falangistes —és a dir, feixistes— que lluitaren colze a colze amb la Wehrmacht de Hitler al front rus. I, avui aquí, demà allà, joves militants i quadres locals del PP s'exhibeixen fent la salutació «a la romana» pròpia del feixisme, davant la indulgent tolerància dels seus superiors polítics, que consideren aquestes coses *chiquilladas*. Imaginem-nos per un instant quines serien les reaccions si, en el poblet més recòndit d'Alemanya, uns joves afiliats a la CDU o a la CSU fossin vistos imitant la gestualitat nazi...

Sense polítiques de memòria

En definitiva, una part considerable de la societat espanyola —que s'identifica en les idees i a les urnes amb el Partit Popular— no considera que el franquisme fos una dictadura opressiva i criminal, moralment equiparable al Tercer Reich o al règim mussolinià. Per tant, no experimenta cap necessitat de condemnar-lo ni de desmarcar-se'n; al contrari, creu que el pot enyorar i reivindicar almenys parcialment (la creació de la Seguretat Social, les obres públiques, el *desarrollo* econòmic, la «pau»...) sense aparèixer com una tropa d'extremistes o de radicals de dreta.

» Per afany de truculència o per manca de rigor, hom confon sistemàticament euroescepticisme amb extrema dreta, populisme amb feixisme, nacionalisme amb ultranacionalisme

Aquesta no assumptió de la naturalesa i la realitat històriques del francofeixisme resulta comprensible en un país on, des de fa lustres, les llibreries són plenes de volums apologetics sobre la Dictadura, de descripcions apocalíptiques de la Segona República i de justificacions del cop d'estat militar del 1936. Naturalment que, en qualsevol context democràtic, la producció editorial és lliure i el debat historiogràfic resulta imprescindible. Però els èxits de vendes que han assolit autors com Ricardo de La Cierva (1926), Pío Moa (1948) o César Vidal (1958) —i que no tenen paral·lel possible ni a Itàlia, ni a Alemanya, ni a França, on les lloances del feixisme s'editen i es difonen a través de circuits marginals— són simptomàtics d'una pèssima digestió social de la història del segle XX espanyol.

Per altra banda, cal subratllar que, havent governat durant quasi 22 dels darrers 34 anys de règim parlamentari, l'esquerra espanyola, el PSOE, no va fer gran cosa per millorar aquella digestió, no practicà gens la pedagogia social a propòsit del franquisme, de la seva naturalesa i del seu significat. Ja fos per prudència, o perquè alguns dels seus dirigents estaven familiarment connectats amb la Dictadura (Manuel Chaves (1945) té com a progenitors un coronel d'infanteria i una cap local de la Sección Femenina; José Antonio

Griñán (1946) és fill d'un oficial de la Casa Militar del Generalísimo i nebot de José Martínez Emperador (1914-2007), jerarca franquista i president de la Diputació de Madrid; José Bono (1950) és fill d'un alcalde falangista...), el fet és que Felipe González (1942) (ell mateix gendre d'un *excombatiente*, coronel i regidor no democràtic de Sevilla) evità absolutament, entre 1982 i 1996, de promoure una visió crítica sobre el període franquista.

Els governs de González, per exemple, van consentir impàvids que la Real Academia de la Historia seguís essent un baluard de la dreta historiogràfica més ultrancera i més nostàlgica del *Caudillo*; la mena d'institució que anys després, ja sota el mandat del PP, posaria en marxa un *Diccionario Biográfico Español*³ que evita qualificar Francisco Franco (1892-1975) de dictador, omple de comentaris amables els militars col·laboristes del 1936 i reserva les fiblades iròniques o despectives per als dirigents esquerrans de la Segona República.

Amb aquests antecedents, la Llei de la Memòria Històrica promoguda pel govern de José Luís Rodríguez Zapatero (1960) i aprovada l'octubre de 2007 va resultar tardana, poruga i insuficient: ni es compromet a l'obertura sistemàtica de les fosses comunes de les víctimes

de la repressió salvatge, ni estableix la nul·litat de les sentències dictades per la pàg.udojustícia franquista, ni ordena desmantellar el Valle de los Caídos com a santuari exaltador de la *Cruzada* i del franquisme... Tanmateix, aquella dreta que no ha tallat el cordó umbilical amb la Dictadura va veure en la llei un simple afany de venjança, l'expressió de la rancúnia dels derrotats del 1939, un atac al patrimoni històric... Des del retorn del PP al poder, el desembre de 2011, l'aplicació de la Llei de la Memòria Històrica ha estat, simplement, hivernada.

«Feixista»: la desqualificació de l'altre

I bé, en aquesta Espanya que no ha passat comptes amb el seu feixisme, on el gran partit conservador està farcit de descendents de ministres i altres jerarques portadors de camisa *azul mahón* i casaca blanca, on la nostàlgia del pasat autoritari aflora constantment de cent maneres, s'hi dóna una paradoxa formidable: els mateixos que no han sabut o volgut exorcitzar i condemnar el franquisme es dediquen per sistema a titllar de feixistes, dictatorials i totalitaris els adversaris ideològics, fonamentalment aquells percebuts com a més frontals i perillous, els que qüestionen la *unidad de la Patria*.

3 *Diccionario Biográfico Español*.

El feixisme espanyol, el franquisme, no ha rebut una condemna penal ni una condemna social i moral massiva com les que van rebre el nazisme alemany, el feixisme italià o el salazarisme portuguès

Segurament el fenomen, a una escala significativa, començà a manifestar-se en el tombant dels segles XX i XXI, quan la principal amenaça a aquella *unidad* semblava situar-se al País Basc. Sota l'impuls d'un José María Aznar (1953) amb majoria absoluta, el PP basc de Jaime Mayor Oreja (1951) i Carlos Iturza Gomara (1956) i el PSE-PSOE de Nicolás Redondo Terreros (1958) es van quasi fondre en un autoanomenat *bloque constitucionalista* rivetejat d'associacions afins (¡Basta Ya!, Foro de Ermua, Asociación de Víctimas del Terrorismo...) i d'intel·lectuals orgànics (Mikel Azurmendi (1942), Aurelio Arteta (1945), Gotzone Mora (1948), Jon Juaristi (1951), Edurne Uriarte (1960)...). I aquest potent complex ideològic començà a descriure els seus adversaris com a «nazis». No era una desqualificació de la violència d'ETA, que amb la seva conducta assassina es desqualificava sola. Era un intent de criminalitzar l'independentisme basc i, ben aviat, el conjunt del nacionalisme basc «per les seves idees»; el sol fet de qüestionar la unitat estatal els convertia en «totalitaris».

En aquests anys, les Joventuts Socialistes d'Euskadi van arribar a desfilar davant d'Ajuria Enea —la seu vitoriana de la presidència basca— amb estrelles grogues de sis puntes enganxades al pit, per donar a entendre que els

«constitucionalistes» al País Basc eren com els jueus al Tercer Reich. Una manipulació tan grollera i abusiva de l'holocaust no hauria estat políticament ni socialment tolerada en cap altre país d'Europa.

A partir d'aquell moment, un estol d'editorialistes, tertulians i opinadors dels mitjans espanyolistes madrilenys —valgui la redundància— van erigir les al·lusions al *nazionalismo* basc, les comparacions entre Juan José Ibarretxe (1957) i Hitler, les acusacions de totalitarisme contra Euskal Telebista, les analogies entre les *ikastolas* i l'ensenyament a l'Alemanya hitleriana, etcètera, en part substancial del seu argumentari quotidià.

En clau més acadèmica, el catedràtic Antonio Elorza (1943) ho afirmava el 2001 amb aquestes paraules: «El núcleo de la ideología nacionalista, tal y como la define el fundador, Sabino Arana, [es] por su racismo agresivo y por su xenofobia antiespañola, perfectamente asimilable al ideario nacionalsocialista. [...] Por consiguiente, no estamos ante una elección entre independencia y constitucionalismo, sino ante el reto de defender en Euskadi la democracia amenazada por una forma particular de nazismo asentado sobre las acciones terroristas».⁴

⁴ ELORZA, «¿Nazismo vasco?».

Els mateixos que no han sabut o volgut exorcitzar i condemnar el franquisme es dediquen per sistema a titllar de feixistes, dictatorials i totalitaris els adversaris ideològics

«Los nazis catalanes»

Tot i que a Catalunya no hi havia terrorisme, els esdeveniments polítics catalans del període 2003-2006 (l'ascens electoral d'una Esquerra Republicana inequívocament independentista, la formació del primer Govern tripartit, la reunió de Josep-Lluís Carod-Rovira (1952) amb dirigents d'ETA, el procés legislatiu d'un nou Estatut...) van facilitar el ràpid desplaçament de les imputacions de nazisme, de feixisme, de totalitarisme, des del País Basc cap al Principat. Subjacents en la campanya política i mediàtica contra l'Estatut del 2006 (Esperanza Aguirre, per exemple, va dir que aquest enfonsaria Catalunya «en un régimen nacionalista-socialista en que no cabría la crítica y se impondría el pensamiento único»⁵), les analogies nazis es van intensificar davant la reacció social i política a la sentència del Tribunal Constitucional, a mitjan 2010. I, naturalment, han assolit el seu paroxisme amb l'acceleració de la dinàmica sobiranista, a partir del setembre de 2012.

Seria avorrit, per repetitiu, fer una antologia de les associacions d'aquest tipus que s'han registrat en els darrers tretze o catorze mesos. Hi ha hagut gro-

lleres intoxicacions informatives, com un reportatge de Telemadrid, i exabruptes d'alguns regidors del PP català —i del PSC— penjant a la xarxa fotomuntatges d'Artur Mas (1956) amb uniforme nazi; s'han produït declaracions de polítics o expolítics socialistes rellevants (Juan Carlos Rodríguez Ibarra (1948), Francisco Vázquez (1948), José Bono (1950), Marcel·lí Iglesias (1951)...) que identificaven l'estratègia de Mas amb les de Hitler o Mussolini, i equiparaven el tracte als nens castellanoparlants en les escoles catalanes amb la sort dels jueus a l'Alemanya nazi. I no han mancat els tocs erudits, a càrrec sobretot de l'indefugible Antonio Elorza: que els espectadors d'un partit del Barça al Camp Nou fessin un gran mosaic amb la bandera catalana duia a pensar en els congressos del Partit Nazi a l'estadi de Nüremberg; i que el president de la Generalitat parli en nom de Catalunya, o en tot cas d'un ampli moviment de masses, això lliga amb Carl Schmitt (1888-1985), el jurista de cambra del Tercer Reich...

La gran pregunta és: per què? Per què persones viatjades i més o menys llegides, que coneixen Catalunya i que poden desplaçar-s'hi confortablement qualsevol dia a observar-ne la realitat d'ara mateix, construeixen aquestes fabulacions analítiques, fan aquestes gravíssimes imputacions, intoxicuen

5 «Aguirre: '¿Zapatero ha pedido perdón por el Gulag?'».

A l'Estat espanyol, qualificar algú de nazi no té cap sanció penal perquè es considera emparat en la «llibertat d'expressió»

d'una manera tan brutal? Per què, sense arribar a parlar de nazisme ni de feixisme, altres autors especulen amb l'hipotètic «totalitarisme soft», amb el «pensament únic» que regiria últimament en aquest país, quan el cert és que a Catalunya impera un pluralisme ideològic, polític i mediàtic extrem, comprovable cada matí tant als quioscos com als diàlegs com al Parlament mateix?

A parer meu, la resposta és doble. D'una banda, hi ha una voluntat conscient o tàcita no tan sols de deslegitimar les demandes catalanes (si aquestes són una expressió de totalitarisme, no cal ni escoltar-les), sinó també de deshumanitzar els catalans independentistes: si es tracta d'una colla de nazis —i el nazisme és el pitjor del pitjor, és el mal absolut—, aleshores no mereixen cap respecte ni consideració, no pertanyen ben bé a la humanitat civilitzada, no són interlocutors acceptables, sinó mereixedors només de menyspreu i odi. Des del moment que Artur Mas resulta ser un èmul de Mussolini i Hitler, quin diàleg, quina negociació es pot mantenir amb ell? Si un dia Rajoy estigués disposat a establir-hi algun compromís, les comparacions amb Neville Chamberlain (1869-1940) a Munic el 1938 li caurien al damunt com una pluja de foc. No, no es pot negociar ni pactar amb el feixisme.

L'altra raó del fenomen que he intentat analitzar és que és gratis. A l'Estat espanyol, qualificar algú —fins i tot un alt càrrec institucional democràticament elegit— de nazi no té cap sanció penal, perquè es considera emparat en la «llibertat d'expressió». I, pel que sembla, així seguirà: en el moment de concloure aquest text, la majoria absoluta del PP al Congrés acaba de rebutjar una moció presentada per CiU que proposava condemnar la banalització del nazisme i del feixisme, i endurir les penes contra els delictes d'incitació a l'odi. El partit del govern espanyol ho considera innecessari. ◀

MÉS INFORMACIÓ

«Aguirre: '¿Zapatero ha pedido perdón por el Gulag?' ». A *El País*, de 5 de juny de 2006.

Diccionario Biográfico Español. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009-2012. 50 volums.

ELORZA, Antonio. «¿Nazismo vasco?». A *El País*, de 16 de març de 2001.

WOOLF, Stuart Joseph (ed.). *European fascism*. Londres: Weidenfeld and Nicolson, 1968.
